

Јанко Вујиновић (Belgrad, Łódź)

**ВИВИСЕКЦИЈА СРПСКОГ МЕНТАЛИТЕТА
КРОЗ КЛАУСТРОФОБИЧНЕ КОМЕДИЈЕ
И УРНЕБЕСНЕ ТРАГЕДИЈЕ ДУШАНА КОВАЧЕВИЋА**

Приступ, искошен

Слово моје маленкости под горњим насловом ће, дужан сам напоменути, имати један, можда, неубичајен приступ када се ради о скупу који се бави науком о књижевности, овога пута о савременом драмском стваралаштву на јужнословенским просторима. Такав прилаз, још једном подвлачим, свесно је одабран првенствено из разлога што је то приступање онога који и сам покушава да ствара а не онога који створену литературу тумачи. Онога који се више опробао у писању а мање у анализирању написаног.

Разлог овог опредељења, затим, може бити и у томе што су на нашој конференцији окупљени зналци који се превасходно баве анализовањем и интерпретацијом драмске књижевности, као и они који су се већ доказали као театарски делатници, преводиоци, режисери... А затим, како је моје излагање програмом предвиђено за сами крај нашег скупа, то сам претпоставио да ћемо од поштованих колега слушати, и слушали смо, засноване анализе савремене драмске литературе, рецепцију појединих драмских дела на разним, углавном словенским странама, или, пак, ново читање драмских класика, на пример, Јована Стерије Поповића, Бранислава Нушића као и Александра Поповића, ако се већ ради о српским класицима. Потом, већ смо чули неколико реферата и о Душану Ковачевићу о чијим драматописима, на крају, и моја маленкост треба да каже које слово. У бојазни да не бих поновио нешто од већ реченога, одабрао сам овај унеколико искошен, да сходно честим немирним временима на балканским странама употребимо одговарајући термин, *рикошет* угао. На крају, чини се да и Ковачевић, бавећи се тим врелим, вратоломним годинама и деценијама на тим странама света, често као полазиште у својим драмским сочињенијима узима управо тај и такав искошен угао.

Толико о том приступу.

Песмице и песнице или о односу власти и опозиције, или о Клаустрофобичној комедији, Професионалцу и другим драмама.

Још у првом свом драмском тексту¹, у чувеним *Маротонци трче почасни круг*, Ковачевић нам је представио једну породицу чији најстарији представник има 155, други 126, трећи 102, четврти 79, пети 44 а најмлађи од Топаловића, Марко има 24. године. Наиме, мушки представници ове фамилије не умиру! За разлику од жена, које, чим обаве своју биолошку функцију, роде мушког потомка, ишчежавају од руке мушкарца коме су даровале наследника. Својом дуговечношћу Топаловићи су, језиком литературе говорећи, постали сасвим јасна, отворена метафора за социјалистички систем које траје и траје. Тај неумирући систем драмски писац нам је представио као веома успешно, ако бисмо ишли ковачевићевском логиком, могли бисмо рећи и **профитабилно погребно предузеће**. Топаловићи су, елем, направили 50 погребних ковчега а продали 19842. Наиме, неколико дана по сахрани, фирма откопава гробницу, сахрањенога, огољеног оставља мајци земљи, а мртвачки сандук враћа, ако је потребно изнова га шмиргла и фарба и ставља муштеријама на располагање. То се, ето, зове профитабилност фирме Топаловић, породице „која је у ствари једна мрачна организација” и која „на сцени израста у мрачну и далекосежну метафору” [Симовић 2002], како је то у једном предговору већ записао Љубомир Симовић.

У том и таквом систему функционишу две равни, раван песмица и раван песница, како се то истиче на самом почетку *Клаустрофобичне комедије*. Наиме, док интелектуалци о режиму састављају песмице, овај им одговара песницама! Једни имају сатиру, приче, самиздате, „новине

¹ Душан Ковачевић спада у веома плодне ауторе. До сада је написао 15 драмских текстова, 10 сценарија за игрane филмове, 5 телевизијских и 2 радио драме, 2 романа, сценарија за 2 телевизијске серије. У Звездара театру опробао се и као редитељ, постављајући сопствене драме: *Клаустрофобична комедија*, *Професионалац*, *Урнебесна трагедија*, *Лари Томпсон*, *трагедија једне младости*, *Контејнер са пет звездица* и *Доктор Шустер*. На домаћим позоришним фестивалима један је од најнаграђенијих аутора. Између осталих, добитник је Стеријиних награда за текст савремене драме *Маротонци трче почасни круг* (1974), *Балкански штићун* (1984), *Свети Георгије убија аждаху* (1987), *Доктор Шустер* (2002), као и Стеријине награде за нарочите заслуге (2000), затим и награда „Вјекослав Афрић”, „Бранко Топић”, „Милош Црњански”, „Марин Држић”, „Стефан Митров Љубиша”, „Тодор Манојловић”, „Лаза Костић”, Октобарске награде града Београда, итд. Филмови снимљени по његовим сценаријама освојили су, између осталих, и признања на филмским фестивалима у Кану, Њујорку, Монтреалу, Ротердаму, Валенсији, Марсеју, Берлину, Аворијазу, Иркутску, Бечу, Истанбулу, Вијаређу... Ковачевићеви драмски текстови играни су у преко 25 земаља у Европи, Азији, Америци и Канади. Због честих извођења драма Душана Ковачевића у Словачкој и Бугарској сматрају домаћим писцем. Детаљније био-библиографске податке овог писца погледати у: Специјални додатак НИН-а: *Два јубилеја Душана Ковачевића*, поводом 40-годишњице списатељског рада, НИН, Београд, 17.7.2008.

у петсто примерака ако пре изласка и продаје не буду забрањене², вицкасте жаоке, петиције, митинге а други, пак, очигледнија средства: песнице, забране, цензоре, репресију, апсолутну контролу а, ако затреба, и физичке ликвидације. Укратко, свако се бори својим средствима.

Из тог сталног сукоба је може бити настао и увелико познат београдски графит: „Онај ко је последњу деценију живео у Србији, а није полудео, тај стварно није нормалан” [Џаба 2001: 61]³. И овај улични напис, као и бројне сличне сликовите изреке, сведочи одакле толико ишчашених, изгубљених, посрнутих у лудилу властодржаца у очувању једног од такозваних „ослободилаца” успостављеног режима. Систем је, познато је, успоставио „Велики Мештар”, Јосип Броз Тито, али и он, постоје сведочења није умро када је умро, или када је објављено да је преминуо. Ако је уопште умро⁴.

Неку ову дуговечност, као код легендарних Ковачевићевих *Маратонаца*, објашњавају, поткрепљују чињеницом да је у Србији нашао своје заговорнике и настављаче такорећи све до наших дана. И после Тита – Тито! Или – И после Њега, Он!, како су говорили „настављачи Титовог лика и дела”⁵. И данданас овај национ тражи лека од тих последица. Јер, трага ли, трага а тешко налази!..

Време је да се вратимо нашем писцу, односно цитираном графиту са питањем: ко је исписао, између десетине сличног смисла и набоја изабрани графит. Неки су склони тврдњи да је то учинио сам аутор, наравно, руком неког од својих јунака... Уколико је, међутим, то учинио неки незнани Београђанин то нам опет сведочи о непресушном врцавом духу становника овога града који су и најтеже, понекад чинило се безизлазне, ситуације успевали да пропрате са хумором, често горким или црним, но ипак са премисама апсурдно оптимистичним. Колико ради илустрације цењеноме скупу навешћемо неколике од тих написа. На пример – „Пролеће је, а ја живим у Србији”. Или – „Бомбардујте, па да кречим!”, можда и – „Комунизам је сигурно измислио политичар. Научник би прво

² Специјални додатак НИН-а, Београд, 17.7.2008, стр. 44.

³ *Џаба сте кречили*, збирка графита, приредио Данило Јокановић, Граматик, Подгорица, 2001. стр.61.

⁴ Х. Ј. Борхес у причи Милисав Савића *Pogrzeb Tity* тврди како је Ј. Б. Тито посматрао своју сахрану. Детаљније, у познатом лођком месечнику „Тигел културе” посвећеног савременој српској књижевности и уметности (*Serbowie na ziemi*, „Tygiel Kultury” 2003, nr 7–9 с. 122–124). Причу М. Савића са српског на пољски језик превео је Богуслав Жјелињски.

⁵ Послужимо се опет нашим аутором: „А за 4.5.1980. године покрај Титове фотографије из Првог светског рата пише: умро је аустроугарски каплар Јосип Броз Тито. Умро за себе, али за српске комунисте није. Неће он да умре кад хоће. Мора да се зна неки ред” или, мало даље: „када сам у болници отворио очи, прво што сам чуо, било је „умро друг Тито” да су ми рекли да сам ја умро, било би ми лакше” [Ковачевић 2003: 80, 81.

експериментисао са мишевима”, не прескочимо ни овај – „Гине се, али се некако живи!”, или – „НАТО – прекидај, сви ће изгинемо!” и за крај – „Клинтоне, најбо си, мобилисан је Бата Живојиновић!”⁶. А све је то, наравно, само део неисцрпне грађе, богати рудник за драмског писца какав је Душан Ковачевић...

У *Клаустрофобичној комедији* има, запазили су критичари, „шест лица што траже писца”, то су браћа, песник и преводилац без запослења Теја и полицајац-политичар, „функционер са много функција”, Јагоша, Сава оцацар, милицајац Вуле и двоје Пољака, балетских играча који су гости „Дана пољске културе” у Београду. Драма наочиглед почиње безазлено, обично да би на крају „ефектом зачудности” да употребимо Брехтов термин, доживела врхунац. Песник и преводилац Теја Крај преводи *Отела* а превдећи уствари пише нову верзију, „нешто налик на савремену причу о Отелу”, драму свог доба која се истовремено изводи на сцени београдског Народног позоришта. Сцене из Тејовог дома се играју на театарској сцени. И све тече, такорећи, мирно до трећег чина, када балерина Нина Херберт у улози и, наравно, костиму Дездемоне, директно са оперско-балетске сцене бежи и у неосветљеним београдским улицама крије се у контејнеру док је Сава, који по контејнерима скупља хлеб, не открије и не одведе у свој скромни дом. Леополд Важик, њен вереник у животу а балетски партнер остаје сам на сцени, шесто је лице драме. Још је ту и Тејина и Јагошева сестра, Весела која у целој драми крпи чарапе брату, а пошто је кратковида, она „види само стварност” па сходно томе, како примећују рецензенти представе или критичари, она, у ствари, и није лице у овој комедији са трагичним крајем, драми испреплетане стварности и фикције. На крају, знамо то још од Аристотела, „Драма не приказује оно што се догодило, него оно што се по законима вероватности и нужности, могло догодити” [Христић 1983: 67].

Драма се одвија у тренутку настајања, то јест писања. Драма у самој драми. Скривање по београдским препуним контејнерима, по којима поменути Сава скупља поменути бајати хлеб да би прехранио непоменуте свиње а тиме прехранио породицу, сцене на позоришној сцени где политичар Јагоша гледа себе, па ће већ сутрадан сместити писца у лудницу, поменута балерина, Пољакиња, која је поверовала да ће јој краткотрајна сексуална веза са високим полицијско-дипломатским делатником Јагошем, током његовог боравка у Варшави, сада помоћи да побегне из земље Источног блока, из свеопште беде комунизма и да преко Београда стигне у Канаду... И димничар који угледавши пољску лепоту

⁶ *Цаба сте крчили*, збирка графита, цитати са страна 6, 50, 83, 93, 122... .

која је *uciekła z teatru* доживљава преображај и сам емотивно постаје узнесен тако да ће се то узнесење трагично завршити. Сава у драми извршава љубавно самоубиство скоком са крова, стварни Сава пада са крова, Сава у Тејиној/Ковачевићевој драми извршава друго самоубиство кидајући довод крви и шапћући име прелепе Пољакиње: Нина, Нинаа, Ниинааа!...

Сава је једини уз песника сачувао нешто људског лика у овој драми у којој, како је писац записао „позориште потказује живот”... Или, у *Клаустрофобичној комедији* за коју је Јован Христић у већ цитираној рецензији записао да је „један од најсуморнији комада које сам у последње време видео на нашим позорницама”.

Слична радња се одвија и у *Професионалцу*... Опет су на сцени кључна два лика, Лука Лабан и Теодор Теја Крај, трећи, Марта се повремено појављује. Драма настаје у том сусрету пратиоца и праћеног, пензионисаног полицајца и писца. Први је двадесетак година био задужен за другог! У овом сусрету своде се рачуни. Ислужени полицијски службеник Лука овде „раздужује живот”, откривајући сву трагичност једног слепог веровања и служења идеологији која те на крају одбаци као „ислуженог пса”, па умировљени чувар система сада мора таксирати да би се уз оскудну пензију некако прехранио. Са друге стране и сам Теја Крај некада 68-осмаш, опозиционар такорећи све до промене власти, сада већ као директор издавачке куће, увиђа колико су опасна свака идеолошка усмерења и колико и међу такозваним „слугама режима” има несрећних људи, трагичних судбина. Али, уз годинама снимане, прекуцане и такорећи за штампу сређене приче, беседе, које полицајац предаје писцу, истовремено се на магнетофону снима и драма њиховог суочавања. Драма док драма траје. Драма у драми, односно комедија у драми. Послужимо се рецензијом премијере *Професионалца* 17.11.1990 у словачкој штампи: „То је један од оних позоришних доживљаја када не можете да се одбраните од смеха, а при том вам жмарци пролазе низ кичму” [Јанкович 2008: 51].

Има у тој драми и подтекст у коме полицајац говори писцу да су све ствари, да су сви, и сада, када су на „власт дошли ови твоји, довели те, поставили на директорско место”, уствари, и даље под контролом. Власт се променила али, контрола, и служба праћења је остала. Општа.

Лик Теје у *Професионалцу* и у *Клаустрофобичној комедији* је, истакнуто је у неким позоришним критикама, могући alter ego самог писца...

„Ми живимо у великом мраку” или о историји

Речи „Ми живимо у великом мраку”⁷ изговара дечак, Ване сироче у драми *Свети Георгије убија аждаху...* Та секвенца треба да нам послужи као шлагворт за неколико речи о историји у Ковачевићевим текстовима.

Мада на први поглед као неважно одређени временски оквири, такорећи сви Ковачевићев текстови су ужљебљени у прецизиране одреднице око којих се врте и којима се баве. Јасно, Ковачевића не можемо сврстати у писце „историјских позорја” иако су, хтели ми то или не, та „позорја” о одређеним бурним, судбоносним догађајима. Балкан, а земља Ковачевићева посебно, не оскудевају историјом! Напротив! Сам писац је у неколико прилика говорио, па и истицао у интервјуима, да у Србији постоји 5 годишњих доба. Пето је, предосећате, рат. Недавно се, пре осам лета, навршило столеће са два велика светска рата, логорима успостављеним у доба Аустроугарске, практикујућим и између два рата на комунистичким странама а најразрађеније праксе у време фашизма, атомском бомбом, социјализмом итд. На ширем европском и светском плану. Али, у земљи нашег писца било је и додатних изазова. Ковачевић нам у краткој изјави за новине поводом премијере филма *Свети Георгије...* каже како је његов деда уз ове преживео, пренео преко главе и још три балканска рата, па потом и НАТО бомбардовање у 1999. последњој години тог збиља страшнога столећа⁸. А сва та дешавања се могу гледати у драмама, филмовима, читати у његовим књигама. Почевши од 1914. од Првог светског рата који је, под наводницима, „спакован” у драми са „бројгеловско-бошовском сликама” у *Свети Георгије...*, па Друга светска војна, 1941. у филму *Ко то тамо пева* где рат лебди изнад путника фирме „Крстић” и првих бомби које обасипају циљ њиховога пута, престони Бели град, што би певали у филму: За Београд, за Београд!.. А филм *Подземље* обухватио је, такорећи, три рата, Други светски са којим почиње да би се наставио са овим, за сада последњим, међунационалним, па и братским, обрачуном на просторима бивше Југославије, почетком 90-тих па све до по последицама још свежег бомбардовања Србије у последњој години последњег столећа од стране „Милосрдног анђела”, што је био један од назива бомбашко-уранијумске акције НАТО земаља и Америке. Цитирајмо овде Весну Језеркић која пишући о драми *Лари Томпсон, трагедија једне младости* примећује извесну видовитост писца: „Само две године након

⁷ „Ване Сироче: Ми живимо у великом мраку. / Алекса: Ћути, навикли смо. На светлости само трепћемо. Чим смркне, нама сване. А и кад живиш у мраку, лакше ти је да умреш. Скоро да не губиш ништа. Мраком замениш мрак... Онима што живе под европским лампама смрт много тешко пада. Чуо сам да на самрти запомажу: Светлости, светлости!” [Ковачевић 1994: 11].

⁸ БЛИЦ, Београд, 1.3.2007.

што је написао *Лари Томпсона*, тачније марта 1999, догодиће се све о чему драма говори: мрак, радио као једино средство комуникације, хаос, укидање границе између стварности и илузије, смрт. А у тренутку док пада прва бомба на Београд, значајан део грађанства помно ће пратити последње епизоде серије *Есмералда*” [Језеркић 2007: 11].

У Ковачевићевој драми они гледају серију о Лари Томпсону кога неправедни режим аустралијски тера у затвор, а сав милошевићевски хаос је око њих. И последњи роман овог писца *Меда пева блуз* прича је о „Милосрдном анђелу”, односно о седамдесет четири дана бомбардовања Србије. Међутим, треба нагласити да у овом прозном остварењу главни јунак није човек већ један медвед. Меда, звезда циркуса. Медвед заједно са Београђанима преживљава бомбардовање. Такође, истичемо да такорећи насупрот свим Ковачевићевим текстовима, овај се роман срећно завршава. Нару end! На то запажење писац додаје како не жели више да „досољава песимизам”.

Ипак, чини се да је период комунизма или социјализма (термин је по нашем избору, лева страна нека изабере комунизам а десна „мекшу” да не кажемо „југословенску” варијанту, односно самоуправни социјализам) најчешће обрађен у Ковачевићевим текстовима. Драма (између десетина других градова играна 1986. и у Лођу) *Балкански шпијун* изводи нам на сцену једног „голооточанина” који се тешко ослобађа својих младалачких веровања па свугде око себе види издајнике па и шпијуне Запада, чак у своме станару, повратнику који се у Београд вратио због покретања посла. Проблем није у идеолошком слепилу Илије Чворовића, већ онда када Илија успева да жену и брата убеди у то како у кући држе сарадника страних служби. Појединац је свој став пренео другима. „Параноја је сада колективна” и лов може да почне у овој комедији-гротесци-хорору.

Наравно, и 68. нашла је своју драмску обраду, пре свега у *Професионалцу* опет из два угла, онога који својим говором на Филозофском факултету под чувеним липама потпаљује студентску масу, Теје Краја и Луке Лабана који је у маси, међу студентима и ретким професорима, „по задатку”.

Ковачевић у једном интервју истиче како је после тридесет година писања замрзнуо улогу писца, сада је постао „професионални шетач”. За оне мање упућене биле су ту године изолације, мрака, немаштине, године отпора Милошевићевом режиму. Треба подвући да је тај отпор био такорећи колективан. Свакога поподнева у Београду, али и у другим градовима Србије, излазили су грађани у „протестне шетње” проткане звуцима бубњева, духовитим натписима, „лупањем” у разне металне предмете а пре свега у лонце и шерпе у време емитовања дневника на

Телевизији Београд, односно ТВ Бастиљи итд. У то је време један од „професионалних шетача” био и наш писац. Шетајући, скупљао је материјал за своје драме *Доктор Шустер*, *Лари Томпсон...*, *Урнебесну трагедију* и друге.

Историјски су се ломови, дакле, рефлектовали у драмским текстовима овог, употребимо израз Јована Ћирилова, унука Нушићевог, Стеријиног праунука. Такорећи, уџбеници историје нам и нису потребни, довољно је читати Душана Ковачевића. Онима којима историја теже иде, могу, грађу из историјских читанки, поткрепити текстовима овог писца. Или, још боље, гледати та остварења на позоришној сцени, на филму, мјузиклу, па и опери, јер последњи постављени *Маротонци...* из пера Исидоре Жебељан управо имају ту форму. Премијера је још свежа.

Но да се још једном вратимо тексту *Лари Томпсон...* који по Весни Језеркић „[...] има елементе радио-драме, водвиља, комедије, драме апсурда, забаве у најбољој традицији наступа једног глумца [...]” [Језеркић 2007: 11]. И даље да је ово прича о бићу театра, али, цитирам, и демистификација самог позоришног чина. Шта је овде илузија, шта стварност, збиља је тешко одгонетнути.

И да завршимо са историјом, не би ли се некако и та историја над нама успокојила.

Ако је и историје, много је то за тако малу земљу. И за тако малобројан народ над којим, по једном интервјуу писца, „као да неко врши биолошки експеримент”.

Чуда у Земљи Чуда

Нека чуда која се збивају у овим комедијама-трагедијама су већ поменута. Топаловићи у *Маратонцима...* не умиру, Радован скаче са солitera и остаје жив, његова ћерка је већ пет година у другом стању јер не сме да роди док се не уда, јунаци у *Лари Томпсону...* гину неколико пута и оживљавају, *Свети Георгије...* лебди у облацима у истоименој драми у време када је Црно-Жута аждаја, односно Црно-Жута Монархија зинула да прогута Његову, земљу Светог Ђорђа.

Довољно је чуда у овој земљи чуда. Једно од њих је на основу приповедања писца и новинара, Мачванина, Стевана Станића, Ковачевићевог земљака, у причу уобличио потписник овог реферата у књизи *Пешке по Србији*. Наиме, после проласка казнене експедиције кроз Мачву и Јадар, становништво се од немачке потере сакривало по горама на Церу или у мочварама око Дрине. После проласка Немаца, смрзли, излазе сељани, један од њих однекуд вади свиралу и полако се ту заигра и коло. Игра случајно, чудом, преживелих.

И нека, као једна од забелешки о овим чудесима остане записано да су Ковачевићеви земљаци у време утеривања памети његовом национу уранијумским бомбама сваког недељног поподнева излазили на сеоско раскршће, носећи икону Светог Ђорђа, седели ту, свирали и певали, јели и пили, верујући да ће тако бити заштићени од небеских летилица⁹.

Поделе или о менталитету

И за крај нешто о насловници нашега текста, односно о менталитету.

Многи научници, антропогеографи, етнологи, психијатри, као и писци бавили су се, проучавали, па и саопштавали нека запажања о том национу. Нека овде буду поменута имена Цвијића и Дворниковића, Петра Цаџића и Јована Марића, Владете Јеротића, Јована Рашковића или Бојана Јовановића.

Неким текстовима поменутих научника, посебно оним који се баве националним поделама, можда се с правом може придружити и Душан Ковачевић. Осим у бројним драмским текстовима, сценаријима за филмове, тв драмама, романима, Ковачевић је покушао да разврста „све српске деобе” у летос објављеном зборнику *20 српских подела – Срба на Србе*.

Колико ради илустрације, навешћемо наслове неких од ових текстова, подела Срба на: Небеске и Овоземаљске, Происточне и Прозападне, Патриоте и Издајнике, Рационалне и Ирационалне, Монархисте и Републиканце, Четнике и Партизане, Ослободиоце и Ослобођене (свих права), Србе и Југословене, Подунавске, Поморавске, Посавске и Подринске, на Грађане и Провинцијалце, затим и подела на Српске Србе и Косовске, Црногорске, Босанске, Хрватске Србе, Србе на -ић, -ов, -ски, -ин, а последња је у овом занимљивом низу – Србин подељен на самог себе... [Ковачевић 2008].

Трагови свих подела трају и данас и, какав је национ о којем, углавном, пише Ковачевић, трајаће и сутра. Постојали су у прошлости, јесу у садашњости, а, не бринимо се, биће их и у будућности. Мора их бити без обзира на сва кретања, цивилизацијске помаке, напредовања, или, што би у свом филму рекао јунак једног од знаних Кустуричаних филмова, „напредујемо свакога дана у сваком погледу”. Славни редитељ Кустурица, режирајући горко и фантастично Ковачевићево *Подземље*, и сам се бавио овим рекло би се трајућим поделама без обзира и на политичке промене, напредовања у свим сегментима а и шире, на нека настојања уласка овога национа у европску заједницу, један део би да се уђе одмах не питајући

⁹ Детаљније у: Вујиновић 2006: 54.

како и зашто, а други да се у Европу уђе, али, онако, како то они желе. Или тако, или никако! Што би рекла једна, карактеристична српска изрека „Е сад нећу ни како ја хоћу”!

Верујем да ће поштоване колеге znalци театарске књижевности и уметности далеко лакше од мене међу јунацима Душана Ковачевића открити доушнике, наивне, улизице, невинне, провокаторе, честите, жртве, насилнике, криминалце, зле и добре, моћне и беспомоћне, какви нас све има расејани по овој башти божијој.

А један од вртлара у том раскошном врту је и – Душан Ковачевић.

Уместо закључка или – Вози, Мишко!

Драмска сочињенија Душана Ковачевића могли бисмо на извештајан начин разврстати у одређене тематске кругове, иако такво разврставање нужно подразумева и извесне непрецизности. Та омеђења су, дакле, сасвим произвољна пре свега због *живог текста* појединих драма чија основна полазишта, па и поједини дијалози и реплике прелазе из једног тематског подручја у друго, преплићући се и мешајући. Постављени оквири се тако бришу, ишчезавају, терајући нас да сав опус овога писца посматрамо као јединствену *целовитост*, наравно са нужним разликама у литерарној досегнутости. Елем, уз сву ограду, поменимо драме породичног круга у које можемо уврстити прве написане и извођене комаде *Маратонци трче почасни круг* и *Радован Трећи*. У исти круг, затим, убрајамо и текст *Урнебесна трагедија*, иако је она суштински другачије утемељена и написана од прве две. Јасно, постепено се мењала и поетика драматописца, апсурд је унеколико уступао простор реалијама, које су и даље имале у себи нечега гротескног. Подсетимо да је тај тип драме такоређи до савршенства довео Јуџин О’Нил. Драма нашег аутора почиње, запажа, Јован Христић, као „захуктала комедија о породичној вечери са важним гостом”, дакле као водвиљска ситуација, коју ће Ковачевић „неповољивим драмским рукописом” умети да „постепено и готово неприметно претвори у трагедију породице”. Писац нам је с почетка „урнебесни”, комедиографски апсурд довео до „озбиљним емоцијама испуњену драму”, до „урнебесне трагедије”. По Христићу и још неким критичарима позоришта овај текст спада у најзрелије комаде из пера Душана Ковачевића. Наравно, театарски делатници су тако писали по премијери ове драме, дакле, 1991. године. Тешко је проценити да ли би и данас неки од делујући рецензенти позоришних представа оспорили или потврдили ово становиште.

О Ковачевићевим драмама и сценаријима за филмове који, условно, припадају историјском кругу већ је било речи. Можда се још једном мора

подвући да драма *Свети Георгије убива аждаху*, уочио је у рецензији преставе Авдо Мујчиновић, „није апотеоза националном страдању” већ „слика једне сурове стварности и трезвеног гледања на ту стварност”. Можда је управо та трезвеност са којом је писац пришао теми Првог светског рата у Србији разлогом за јесенашње (јесен 2008) прилично бројне полемичке реакције у српској јавности после приказивања филма који је, наравно, по Ковачевићевом сценарију, снимио Срђан Драгојевић.

Драме у којима је разрађенији однос властодржаца и опозиције (*Професионалац*, *Клаустрофобична комедија...*), као и оне чије се тежиште налази у приказу збивања у периоду изолације и Милошевићеве владавине (*Лари Томпсон...*, *Доктор Шустер*, *Контејнер са пет звездица...*) унеколико су већ помињане у саопштењу потписника.

И да закључимо оним што је увелико познато. Душан Ковачевић је аутор неколико драмски комада чије су преставе одавно постале култне, играње више стотина пута, увек пред пуним гледалиштем. У неким од њих поједини глумци, на пример Бата Стојковић у *Професионалцу* или Зоран Радмиловић у *Радовану Трећем* играли су, такорећи, све до свог физичког одласка са театарске сцене, до „задњег даха”. Поменуте интерпретације су, збиља, постале и остале међаши српскога глумишта. Занимљиво је, такође, да су од већине српских позоришних сцена где су играли Душана Ковачевића, два београдска театра, на својствен начин била „ковачевићевска”, пре свега Атеље 212 и Звездара театар.

И филмови снимљени по сценаријима из Ковачевићевога пера гледани су не само по Србији и Балкану, већ и на другим странама. Засигурно је највећу гледаност доживео, и доживљава филм *Ко то тамо пева* Слободана Шијана, филмско дело кога, такорећи, гледају и одгледају све генерације од када је филм настао. Слично је и са „електронским изворима” на којима су снимљене већ поменуте преставе *Радован Трећи* и *Професионалац*. Наравно, гледаност је постигао и Кустуричин филм *Подземље*, баш као у читаности и литерарна, романексна обрада под насловом *Била једном једна земља*. Сличну читаност доживљавају и протеклог лета објављени записи под насловом *20 српских подела – Срба на Србе* тако да је издавач већ обновио издање.

Поједине реплике из поменутих представа и филмова су увелико постале познате, те се могу чути и слушају се свакодневно, не само у познатим београдским састајалишта уметника, већ, далеко учестаније на улици, шеталиштима, у свакодневним ситуацијама. Зато се и немојте зачудити када на градским улицама чујете оно: „Вози, Мишко!”, или – „Ако не знаш ко си, реци ми ко ниси”, можда ће те чути и – „Знаш шта,

мени се не свиђа цео мој живот па га и даље »играм«!», или, опет – „Вози, Мишко!“.

Bibliografia

- [Цаба 2001] – *Цаба сте кречили*, збирка графита, приредио Данило Јокановић, Граматик, Подгорица, 2001.
- [Христић 1983] – Ј. Христић, *Позоришни реферати II*, Нолит, Београд.
- [Јанкович 2008] – Ј. Јанкович, „Специјални додатак НИН-а“, Београд.
- [Језеркић 2007] – В. Језеркић, *Предговор у књизи Историја \$ Илузија*, [w:] *Антологија најновије српске драме (1995–2005)*, Стеријино позорје, Нови Сад.
- [Ковачевић 1994] – Д. Ковачевић, *Свети Георгије убива аждаху*, [w:] *идем*, *Одабране драме II*, Време књиге, Београд.
- [Ковачевић 2003] – Д. Ковачевић, *Контејнер са пет звездица*, [w:] *идем*, *Одабране драме IV*, Стубови културе, Београд 2003, стр. 80, 81.
- [Ковачевић 2008] – Д. Ковачевић, *20 српских подела – Срба на Србе*, „Вечерње новости“, Београд.
- [Симовић 2002] – Ј. Симовић, *Предговор књизи Дrame Душана Ковачевића*, Српска књижевна задруга, Београд.
- [Свети 1994] – *Свети Георгије убива аждаху*, [w:] *Одабране драме II*, Време књиге, Београд.
- [Вујиновић 2006] – Ј. Вујиновић, *Śpiewanie w/o samotności*, IBiS, Warszawa.

Janko Vujinović

THE VIVISECTION OF THE SERBIAN MENTALITY IN THE CLAUSTROPHOBIC COMEDIES AND THE SHOCKING TRAGEDIES WRITTEN BY DUSHAN KOVACHEVICH

(STEAD OF A CONCLUSION OR LET'S GO, MISHKO!)

(Summary)

One way of classifying dramatic creations of Dushan Kovachevich could be by their thematic spheres, although such division unavoidably brings in definite imprecision. These constraints are, therefore, utterly arbitrary, primarily because of the alive text of some dramas whose starting point and even some individual dialogues and replicas move from one thematic area into another, overlapping and intertwining. The created frames are thus erased and nonexistent, forcing us to look at the entire opus of the author as an entity, naturally with the obligatory differences within the literary scope. With all due limitations, we must mention the dramas of the family circle, among which we can include his first written and performed plays, *The Marathon Runners Running the Honor Circle* and *Radovan the Third*. In the same sphere, as well, we can count the text of the *Uproaring Tragedy*, although it is, in essence, designed and written differently than the former two. Clearly, gradually the mere playwright's poetic changed, the absurd has, somewhat, given the place to the realities, which still kept something grotesque about them. Let us be reminded that this type of drama Eugene O'Neil has brought to the ultimate perfection. Our author's drama starts, as Jovan Hristich remarks, „as a breathless

comedy about a family dinner with an important guest” in other words, as a vaudeville situation, which Kovachevich, „with his unique sense for drama” knows how to „gradually and almost imperceptibly turn into a family tragedy”. According to Hristich, and some other theatre critics, this text falls into the most mature plays in Dushan Kovachevich’s opus. Of course, they wrote that after its first, opening night, in 1999. It is hard to assess whether the reviewers would accept or refute that standpoint today.

Kovachevich’s plays and film scenarios, conditionally belonging to the historical sphere, have already been discussed. It may be necessary to emphasize again that the drama Saint George Killing the Dragon, as noted by Avdo Muichinovich in his review of the performance, „is not an apotheosis to the suffering of the nation” but „a depiction of a cruel reality and the candid view of it”. Perhaps just that soberness with which the author treated the topic of the First World War in Serbia is the reason of the fall of 2009’s affluent public reaction after seeing Srdjan Dragoevich’s film, naturally, based upon the Kovachevich’s scenario.

Dramas with a more developed relationship between those holding the reins of power and the opposition (*The Professional*, *A Claustrophobic Comedy*), as well as the ones whose focus is on portraying the events during the isolation and the Miloshević’s reign (Larry Thompson, Dr. Schuster, *The Container with Five Stars*) have partially been previously discussed in the information by the signed individuals.

Let us conclude with this which is already widely known. Dushan Kovachevich is the author of several plays whose performances have long ago become a cult, played hundreds of times, always with to-the-capacity-filled theatres. In some of them, some actors, like Bata Stojkovich in *The Professional* or Zoran Radmilovich in *Radovan the Third*, acted until their physical leaving the theater. Or – as one could say – „until their last breath”. The mentioned interpretations have truly become the milestones of Serbian acting. It is also remarkable that out of the majority of Serbian theatres performing Dushan Kovachevich’s plays, two Belgrade theaters have been uniquely Kovachevich-like in their spirit. Those are, first of all, the Atelier 212 and the Zvezdara Theater.

The films based upon the Kovachevich’s writing, also have been shown not only in Belgrade but throughout the Balkans and many other places. Certainly, the most shown movie has been, and still is, *Who is Singing There?* by Slobodan Shian. This film has been seen by each generation since its creation. It is similar to the „electronic sources” upon which those already mentioned shows *Radovan the Third* and *The Professional* have been filmed. Of course, Kusturica’s film *Underground* has been broadly popular and read in a literary form, as a novel, entitled *Once Upon a Time, There Has Been a Land*. A similar popularity, in reading, last summer had *Twenty Serbian Divisions* – of the Serbs into Serbs, so that the publisher already had to release another edition.

Certain replicas from the mentioned performances and movies are well known, and are heard daily not only at the popular meeting places of artists in Belgrade but even more so throughout the streets, promenades and in everyday situations. Therefore, be not surprised if in the streets of Belgrade you hear „Let’s go, Mishko!” or „If you don’t know who you are, tell me who you aren’t”. You may even hear, „You know what? I do not like my entire life, but I still play it anyway!”.

Translated into English Mira N. Matarić